

др Славољуб Поповић,
редовни професор Правног факултета у Нишу, у пензији

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА

Аутор најпре истиче да је Декларација права човека и грађанина била инспирисана Декларацијом независности Сједињених Америчких Држава. Потом се осврће на неке одредбе Декларације. У вези са тачком 3. Декларације аутор истиче значај народног суверенитета, од кога полази Декларација. У тач. 4. дефинише се појам слободе у том смислу да се може чинити све што не штети другима, а вршење природних права сваког човека има само те границе које обезбеђују другим члановима друштва уживање тих истих права. У тач. 5. проглашено је важно начело према коме је допуштено све оно што није изрично забрањено. Према тач. 6, закон представља израз опште воље народа. Друга идеја садржана у тач. 6. је истицање принципа једнакости грађана пред законом. Истовремено, прописана је и дужност државе да штити права грађана. Важно је и начело садржано у тач. 9, према коме се сваки човек сматра невиним док не би био проглашен кривим. Одредбе тач. 10. и 11. садрже начело о слободи мишљења, слободи говора и слободи штампе. Најзад у тач. 16. садржано је начело према којем се државна власт мора организовати на начело поделе власти.

Кључне речи: Француска револуција. — Права човека. — Декларација.

Народна скупштина је прихватила текст Декларације права човека и грађанина на својим седницама 20—26. августа 1789. године. Ова Декларација је несумњиво била инспирисана познатом Декларацијом независности Сједињених Америчких Држава. Доношење Декларације права човека и грађанина пребрзо је да покаже народу какав је циљ револуције и за какве нове принципе треба народ да се бори.

Садржина Декларације није се састојала само од лепих речи, већ је она садржавала и поглед на будућност и, како један аутор каже, ова Декларација пребрзо је да добије „значање заклетве читавог народа“. Познато је да су и северноамеричке републике, у тренутку када су се ослобађале јарма Енглеске, објавиле такву декларацију. Познато је

да се у Декларацији о независности Сједињених Америчких Држава између осталог каже: „Ако током људске историје народ буде присиљен да разреши везе политичке, које су га са другим народом везивале и да међу властима земаљским заузме одељен и равноправан положај — а на то га овлашћују природни божији закони — то захтева обзир на мишљење људског рода, да изнесе узроке који су га присилили да се одвоји. Ми се држимо ове истине као непобитне и бјелодане: сви људи су створени једнаки и слободни; Створитељ им је поделио нека неотуђива права, а то су живот, слобода и тежња за срећом; да би се та права осигурала постављене су од људи владе, које врше своју оправдану власт по вољи оних којима владају; па кад год влада било каква, погази ову сврху, има народ право да је промени или укине, да постави нову владу и ту да подигне на таквим начелима и уреди у таквом облику, како му се то чини најгодније, да нађе себи сигурност и срећу (*Декларација северноамеричких држава* донета је у Филаделфији 4. јула 1786. године) — (Кропоткин, *Француска револуција*, стр. 117).

Ја бих се осврнуо само не неке одредбе Декларације о правима човека и грађанина.

На пример, у тачки 3. Декларације наглашава се да је извор сваког суверенитета битно у народу и да ниједно тело, ниједан појединац не може вршити власт која не проистиче непосредно од народа. Познато је да се о појму суверенитета и о томе ко мора да буде носилац суверенитета у теорији расправљало столећима, тако рећи почев од Аристотела. Али, ипак, нека уобличенија гледишта настала су у XV веку. Овде имамо у виду најпре представнике тзв. *монархијског суверенитета* у које се могу убројати: Макијавели (1469—1527) и Жан Боден (1859—1896). Поред гледишта о суверенитету монарха, постоје извесна гледишта о томе да суверенитет припада Парламенту. Нпр. у Енглеској уместо монархијског суверенитета после 1688. године дошао је до изражаја *парламентарни суверенитет*. Међутим, и парламентарни суверенитет је доцније замењен ставовима о постојању *народног суверенитета*. Идеја о народном суверенитету дошла је до пуног изражаја баш у Декларацији права човека и грађанина. Треба, међутим, напоменути да поред изнетог гледишта о појму суверенитета, у XX веку се искристалисало и гледиште о томе да суверенитет припада држави, тј. да је једини меродаван *државни суверенитет*.

Када је реч о народном суверенитету, треба се подсетити идеја Жан Жак Русоа који се у свом делу *Le contrat social* залагао баш за народни суверенитет. Ове идеје Жан Жак Русоа о народном суверенитету представљале су снажно оружје грађана у борби са феудалцима и апсолутизмом. Учење о томе да суверенитет припада народу, а не краљу односно монарху, било је веома прогресивно.

У тач. 4. је покушана дефиниција појма слободе у том смислу да се слобода састоји у томе да се може чинити све што не штоди другоме, а вршење природних права сваког човека има само те границе које обезбеђују другим члановима друштва уживање тих истих права. Те се границе могу установити само законом. У поменутој тач. 4. пре свега се даје садржина личне слободе, а она значи да човек пре свега има право на слободан избор кретања у границама државне власти без икаквих опраничења, има право на слободан избор пребивалишта за себе и своју породицу, има право на неповредивост просто-

рија приватног стана, право на слободан избор занимања, односно професије итд. При свему томе постоје и границе овој слободи, а оне су постављене на тај начин што је забрањено оно што би могло да буде од штете за друге појединце, који уживају такође одговарајућа лична права и слободе; исто тако забрањено је и све оно што би могло бити од штете по друштво у целини. Треба ипак констатовати да ни у једном друштву не може постојати неограничена слобода, и да свака слобода има и одређене границе, а такве границе може да установи само држава путем закона, водећи рачуна о интересима одржања друштва, јавног морала и слично.

У тач. 5. проглашено је веома важно начело које се састоји у томе да *све оно што није законом забрањено, допуштено је* и не може се спречавати, односно нико се не може присилити да чини оно што закон не наређује. Закон, пак може да забрани само оне радње које су шкодљиве друштву. Ово начело је веома важно, јер су поједине државе полазиле од принципа да грађани могу да врше само оне радње, послове и поступке који су законом допуштени. А то значи да све оно што законом није допуштено, да је другим речима забрањено.

У тач. 6. садржано је више принципа: пре свега садржан је принцип о томе да *закон представља израз опште воље народа* а у његовом доношењу имају право учешћа сви грађани, било посредно преко својих представника, било непосредно. Додуше у овој тачки *Декларације* се не одређује ближе на који начин грађани могу да учествују лично и непосредно у доношењу закона. Иако се о томе прецизније ништа не каже, несумњиво је да се овде има у виду облик референдума као средство путем кога ће грађани моћи гласањем да донесу и одговарајући закон.

Друга идеја која је садржана у тачки 6. састоји се у истицању *принципа једнакости грађана пред законом*. У *Декларацији* се наглашава да закон мора бити исти за све, било да штити, било да кажњава. Тачком 6. се даље одређује садржина закона као израза опште воље речима, да сви грађани пошто су једнаки пред законом, једнако могу бити препуштени свим достојанствима, звањима и јавним службама према својој способности и без икакве разлике, осим њихових врлина и даровитости. Овде је осуђено начело из ранијих режима које је признавало привилегије припадницима племићког staleжа и staleжу клера, јер једино способност, врлина и даровитост могу да буду основни критеријуми за стицање одређених звања, јавних служби, права на достојанство и слично. При свему томе треба констатовати да ово начело садржано у тач. 6. означава само то да су грађани једнаки у погледу примене закона на њих, а та одредба није значила и њихову личну друштвену и имовинску једнакост. Па, ипак, и овако схваћено начело једнакости грађана пред законом представљало је велику тековину, јер је значило и то да су грађани једнаки у погледу одношења пореских терета, који би морали да оптерећују све грађане без изузетка; износ пореза био би једнак за све, али не у апсолутном износу, него по висини пореске стопе, тако би порез оптерећивао у складу са снагом пореског обезвника.

Пошто је *Декларацијом* проглашена једнакост грађана пред законом и пошто су грађанима призната одређена права на слободу, својину, безбедност и др. из тих права грађана произлази с друге стране

и *дужност државе да штити та њихова права*. Према томе, држава би била дужна да преузима потребне мере, а у циљу омогућавања да грађани уживају пуну слободу, да уживају својину над одређеном имовином, безбедност, итд. Пошто се у тач. 2. *Декларације* проглашава начело о чувању природних и незастаривих права човекових, то другим речима значи да су она неотуђива и да их пре свега држава не би смела враћати, али да се и сам појединац не би њих могао одрећи, а то значи да се човек не би могао одрећи свога права на слободу, не би се могао одрећи права на слободно располагање имовином, не би се могао одрећи права на своју безбедност и слично. Та права проистичу из чињенице да су то, као што је већ речено, природна и незастарива права. Та права не могу престати ни у случају ако се појединац тим правима није дуже време служио и користио. И како један аутор наглашава, човекова природна права представљају непремостиву баријеру против тираније државе, над појединцем, а она су услов и за вршење народне суверености, те ако нису призната и поштована, није друштво законито уређено.

И начело садржано у тач. 9. представља једну од гаранција безбедности за грађане. У тој одредби проглашено је начело *да се сваки човек сматра невиним, док не би био проглашен кривим*. Даље начело које је садржано у овој тачки полази од става да се појединац може притворити само у случају ако државни орган сматра да је то неопходно. Најзад, садржано је и начело према коме свака строгост, која не би била потребна за обезбеђење присутности грађана у кривичном поступку, мора се законом безусловно укинути. Сва ова начела данас су уграђена у савремене кривичне законе и законе о кривичном поступку, али у време доношења *Декларације о праву човека и грађанина* представљале су праве револуционарне одредбе.

У тач. 10. и 11. дошло је до изражаја *начело о слободи мишљења, слободи говора и слободи штампе*. Пре свега у тач. 10. проглашава се начело о слободи мисли, слободи мишљења. Та слобода мишљења је детаљније одређена у наредној тач. 11, а она се састоји у слободном саопштавању мисли и мишљења и, како се наглашава, та слобода представља једно од најдрагоценијих права човекових. Слобода мисли схваћена на овакав начин је основна људска слобода и основни услов егзистенције човека као свесног људског бића, а ова врста слободе представља и претпоставку и услов за низ других слобода. *Декларација* зајамчује слободу мишљења, слободу говора, слободу писања, и слободу штампања без икаквих резерви. *Декларација* полази од тога да се унапред зна о чему је садржана слобода мисли, говора, писања и штампања. Међутим, у тач. 11. постављене су и границе о тим слободама, а које се састоје у томе да појединац може да одговара за злоупотребу наведених слобода у случајевима који су законом одређени. Према томе, закон може да одреди границе овим слободама, али то не значи да закон може да злоупотреби ово овлашћење и да негира и поништи ове слободе. Законом се може само сузбити могућност злоупотреба наведених слобода.

У тач. 16. изражено је начело да се *државна власт организује на начелу поделе власти*, јер како се каже, свако друштво у којем јамство није обезбеђено, ни подела власти није установљена, нема устава. Може се констатовати да је на основу ове одредбе у ствари правно настало

начело поделе власти, јер је познато да је то начело настало стварањем буржоаске државе. Доцније, начело поделе власти постало је основно уставно начело за организацију буржоаске државе. Познато је и то да је творац начела поделе власти француски мислилац Монтеस्कје. Монтеस्कје је имао за циљ да, с једне стране, ограничи апсолутну власт владара, а, с друге стране, да као идеолог буржоазије створи могућност за јачи политички утицај буржоазије, као и да заштити индивидуална права појединца (у ствари припадника буржоазије). По Монтеस्कјеу је најопасније да сва највиша власт буде концентрисана код истог лица, односно тела: „Све би било изгубљено кад би исти човек или исто тело најодлучнијих племића или народа, вршило ове три власти: стварање закона, извршавање јавних закључака, суђење злочина или спорова појединаца“. За Монтескјеа је најбитније да једна власт зауставља другу (*le pouvoir arrete le pouvoir*) „да се не би могла злоупотребити власт“. У циљу остваривања те замисли Монтескје дели државну власт на законодавну, извршну и судску. Представници народа би вршили законодавну власт, тако да би свемоћ владара била већ самим тим ограничена. Владар би вршио управну и извршну власт, а судови би имали судску власт и обезбеђивали заштиту права појединаца. Овакву поделу државне власти поменути писац и његови следбеници правдали су, с једне стране, поделом послова, а с друге стране, потребом да једна власт стоји као сметња другим властима, тако да ни једна од власти не би добила превагу и да ни једна не би била злоупотребљена од стране њеног носиоца.

(Примљено 27. 10. 1989)

Dr Slavoljub Popović

Retired Professor of the Faculty of Law in Kragujevac

BASIC CHARACTERISTICS OF THE DECLARATION OF RIGHTS OF MAN AND THE CITIZEN

Summary

The Declaration of rights of man and the citizens has been inspired by the Declaration of Independence of the United States of America. In connection with sub-paragraph 3 of the Declaration, the author emphasizes the significance of people's sovereignty as the starting principle. In sub-paragraph 4 the notion of freedom is defined in terms preventing exercising the freedom which would violate the rights of others, while execution of natural rights of every man has only those limits which ensure to other members of society the enjoyment of these same rights. In sub-paragraph 5 the principle is proclaimed according to which everything which is not expressly prohibited — is allowed. According to sub-paragraph 6 the law is an expression of the will of the people. The other idea in this sub-paragraph relates to the principle of equality of citizen before the law. At the same time the duty of state is provided for to protect the rights of citizens. Also important is the principle of presumption of innocence — until the guilt has been proved (sub-paragraph 9). The provisions of sub-paragraph 10 and 11 contain the principles of freedom of thinking, of speech and of press. Finally, the sub-paragraph 16 specifies the principle of organization of state power according to the rule of division of power.

Key Words: French Revolution. — Human Rights. — Declaration.

Slavoljub Popović

Professeur à la retraite de la Faculté de droit de Kragujevac

LES PRINCIPALES CARACTÉRISTIQUES DE LA DÉCLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN

Résumé

L'auteur souligne tout d'abord que la Déclaration des droits de l'homme et du citoyen s'est inspirée de la Déclaration de l'indépendance des Etats-Unis. Il se penche ensuite sur certaines dispositions contenues dans la Déclaration. En ce qui concerne le point 3 de la Déclaration, l'auteur souligne l'importance de la souveraineté du peuple de laquelle la Déclaration part. Dans le point 4 de la Déclaration, on définit la notion de liberté dans ce sens que la liberté consiste à faire tout ce qui ne nuit pas à un autre, et que l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a d'autres limites que celles qui assurent aux autres membres de la société la possibilité de jouir de ces mêmes droits. Dans le point 5 on proclame le principe très important selon lequel tout ce qui n'est pas explicitement interdit est permis. Selon le point 6 la loi représente l'expression de la volonté générale du peuple. L'autre idée contenue dans le point 6 est le principe de l'égalité des citoyens devant la loi. Dans le même temps, la Déclaration prescrit l'obligation de l'Etat de protéger les droits des citoyens. Le principe contenu dans le point 9 est important lui aussi. Cet article stipule que chaque citoyen est considéré comme innocent aussi longtemps qu'il n'est pas déclaré coupable. Les dispositions des articles 10 et 11 contiennent le principe de la liberté de la pensée, de la liberté de la parole et de la liberté de la presse. Et enfin, le point 16 contient le principe selon lequel le pouvoir de l'Etat doit être organisé sur les principes de la division du pouvoir.

Mots clé: *La Révolution française. — Les droits de l'homme. — La Déclaration.*